

Foucault'nun Benzeyiş ve Andırış Kavramları Bağlamında Çağdaş Sanatta Dilsel Belirsizlik (Kopukluk)

On Linguistic Ambiguity (Disconnection) In Contemporary Art In The Context Of Foucault's Concepts Of Resemblance And Similitude

Prof. Dr. Cemile Arzu AYTEKİN

ORCID: 0000-0001-8702-5857 ◆ Dokuz Eylül Üniversitesi, Resim İş Öğretmenliği, Akademisyen ◆
arzu.aytekin@deu.edu.tr

Uzm. Aşkın BAHADIR

ORCID: 0000-0002-8940-5703 ◆ Dokuz Eylül Üniversitesi, Resim İş Öğretmenliği, Doktora Programı Öğrencisi ◆
askin-bhdr@hotmail.com

Özet

Michel Foucault'un Velazquez'in Nedimler tablosundan etkilenecek şekilde ortaya koyduğu 'Kelimeler ve Şeyler' kitabını, Gerçeküstücü (Sürrealist) sanatçı Rene Magritte okumuş, bu kitaptan etkilenecek şekilde 'İmgelerin İhaneti' adlı resmini ortaya koymuştur. Kendi yazdığı kitaptan üretilen bir resmi gören Foucault ise, 'İmgelerin İhaneti' adlı resim üstüne 'Bu Bir Pipo Değildir' adlı kitabını ortaya koymuştur. Foucault bu kitapta, Magritte'in sanatı üzerinden, dil-gerçeklik ilişkisini sorgulamaktadır. Bu kitapta, Foucault, sanat için benzeyiş ve andırış kavramlarını ortaya koymaktadır. Bu iki kavram, Foucault ve Magritte'in dilsel yapıyı eleştirmesinden ortaya çıkmıştır. Foucault bunu kuramsal yönden yaparken, Magritte sanatsal açıdan bu eleştiriyi gerçekleştirmektedir. Bu dil-gerçeklik analizinde Magritte'in eserini ele alan Foucault, ortaya koyduğu bu iki kavramla hem dilsel yapı analizini hem de sanatçının eserinin bu iki kavramla değerlendirmesini yapmıştır. Magritte'in ortaya koyduğu 'İmgelerin İhaneti' ve 'İki Gizem' adlı iki eser döneminde çok tartışılmış; sonrasında da birçok kuramcı ve sanatçı bu eserlere atıf yapmış ya da etkilenecek şekilde çalışmalar ortaya koymuştur. Özellikle çağdaş sanatta eserle dilsel sorgulama biçimi bir üslup haline gelmiş, izleyici de bu sorgulamaya dahil edilerek Magritte'in yapmaya çalıştığı felsefeci/sanatçı kimliği oluşmuştur. Bu bağlamda, araştırmada, Foucault ve Magritte ilişkisinde ortaya çıkan benzeyiş ve andırış kavramları açıklanmakta, dilsel-gerçeklik sorgulamalarına sahip çağdaş sanat örnekleri üstünde benzeyiş ve andırış kavramları analizi yapılmaktadır. Araştırmada amaç; Magritte'in sanatsal dilde ortaya koyduğu dilsel belirsizlik ve düşünsel sorgulamadan etkilenecek şekilde çağdaş eserler ortaya koyan sanatçıların tespitini yapmak; Foucault'nun benzeyiş ve andırış kavramları bağlamında bunları değerlendirmektir. İlgili yayın ve literatür incelendiğinde, çağdaş sanatsal ürünlerde bu tür analiz konusunda sınırlı kaynağa ulaşılmış olması araştırmacının problem durumunu oluşturmaktadır. Bu amaçla, araştırmada, Magritte'in dilsel belirsizliği ortaya koyduğu çalışmalarının ve düşünsel boyutunun, daha sonra Foucault'nun düşünceleriyle benzeyiş ve andırış kavramları, dilsel belirsizlik (kopukluk) ve çağdaş sanatta dilsel belirsizliğin bulunduğu eserlerde bu düşünsel yapının analizi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Michel Foucault, Rene Magritte, Benzeyiş ve Andırış, Dilsel Belirsizlik, Çağdaş Sanat, Bu Bir Pipo Değildir, İmgelerin İhaneti

Abstract

Surrealist artist Rene Magritte read Foucault's book 'Words and Things', which was influenced by Velazquez's Bridesmaids painting, and was influenced by this book and revealed his painting called 'Betrayal of Images'. Foucault, who saw a picture produced from the book he wrote, published his book "This Is Not a Pipe" on the painting called "Betrayal of Images". In this book, Foucault questions the relationship between language and reality through Magritte's art. In this book, Foucault introduces the concepts of Resemblance and Similitude for art. These two concepts emerged from Foucault and Magritte's criticism of linguistic structure. While Foucault does this theoretically, Magritte realizes this criticism artistically. Addressing Magritte's work in this language-reality analysis, Foucault made both linguistic structure analysis and evaluation of the artist's work with these two concepts with these two concepts. Two works of Magritte, 'Betrayal of Images' and 'Two Mysteries', were widely discussed in their period; Afterwards, many theorists and artists referred to these works or produced works by being influenced. Especially in contemporary art, linguistic questioning with the work has become a style, and the

viewer is included in this questioning and the identity of the philosopher/artist Magritte is trying to make has been formed. In this context, in the research, the concepts of Resemblance and Similitude that emerged in the relationship between Foucault and Magritte are explained, and the concepts of Resemblance and Similitude are analyzed on contemporary art examples with linguistic-reality inquiries. The aim of this study is to identify the artists who produced contemporary works by being influenced by the linguistic uncertainty and intellectual questioning of Magritte's artistic language and to evaluate them in the context of Foucault's concepts of Resemblance and Similitude. When the relevant publications and literature are examined, the limited resources available for this type of analysis in contemporary artistic products constitute the problem of the research. For this purpose, this intellectual structure is analyzed in the works of Magritte in which he reveals linguistic ambiguity and its intellectual dimension, and later on the concepts of Resemblance and Similitude with Foucault's thoughts, linguistic ambiguity (disconnection) and linguistic ambiguity in contemporary art.

Keywords: Michel Foucault, Rene Magritte, Resemblance and Similitude, Linguistic Ambiguity, Contemporary Art, This Is Not a Pipe, Betrayal of Images

Giriş

Rene Magritte'in 'İmgelerin İhaneti' adlı eseri sanat çevresinde oldukça yankı uyandırmıştır. Bunun sebebi resimde bir pipo betimlemesi bulunması, altında ise 'Bu bir pipo değildir' yazmasıdır. Gerçeküstüçülük akımında büyük öneme sahip olan bu resimin, kavramsal sorgulamalarını Magritte bir adım daha ileri götürerek, ikinci resim olan 'İki Gizem' adlı resmi yapmıştır. Bu resimde ise şövale üstündeki tabloda ilk yaptığı resim ve bu şövalenin karşısında havada asılı duran bir pipo betimlemesi bulunmaktadır.

Michel Foucault, Magritte'in 'İmgelerin İhaneti' resmini ve bu resimde ortaya koyulan sorgulamanın, gerçeklik-imge, gösterge-gerçeklik ve dil gerçeklik çözümlemesini yaptığı kitabı 'Bu Bir Pipo Değildir'de 'benzeyiş ve andırış' kavramlarını ortaya koymaktadır. Bu kavramlar, Foucault'nun resmi çözümlemesini biçimsel ve içeriksel açıdan bir düzene oturtmaktadır. Bu kavramlardan benzeyişte; sanat, modeli canlandırmak, model olan şey olmak istemektedir. Andırışta ise sanat, model olmamak adına çabalamaktadır (Özalp, 2019). Benzeyiş tamamen gerçeklik ilkesine dayanarak kopya etmeyi hedeflemektedir. Andırış ise yine söz konusu nesneden yola çıkmak koşulu ile o nesneden oldukça uzaklaşmayı içermektedir. Bu iki kavram, Foucault ve Magritte'in dilsel yapıyı eleştirmesinden ortaya çıkmıştır. Foucault bunu kuramsal yönden yaparken, Magritte sanatsal açıdan bu eleştiriyi gerçekleştirmektedir. Bu dil-gerçeklik analizinde Magritte'in eserini ele alan Foucault, ortaya koyduğu bu iki kavramla hem dilsel yapı analizini hem de sanatçının eserinin bu iki kavramla değerlendirmesini yapmıştır.

Magritte'in ortaya koyduğu 'İmgelerin İhaneti' ve 'İki Gizem' adlı iki eser sonrasında da birçok kuramcı ve sanatçı bu eserlere atıf yapmış ya da etkilenerek çalışmalar ortaya koymuştur. Özellikle çağdaş sanatta eserle dilsel sorgulama biçimi bir üslup haline gelmiş, izleyici de bu sorgulamaya dahil edilerek Magritte'in yapmaya çalıştığı felsefeci/sanatçı kimliği oluşmuştur. Bu bağlamda, araştırmada, Foucault ve Magritte ilişkisinde ortaya çıkan benzeyiş ve andırış kavramları açıklanmakta, dilsel-gerçeklik sorgulamalarına sahip çağdaş sanat örnekleri üstünde benzeyiş ve andırış kavramları analizi yapılmaktadır. İlgili yayın ve literatür incelendiğinde, çağdaş sanatsal ürünlerde bu tür analiz konusunda sınırlı kaynağa ulaşılmış olması araştırmanın problem durumunu oluşturmaktadır.

Yöntem

Bu araştırma var olan bir durumu ortaya koyması bakımından betimsel analiz modelindedir. Araştırmada problemin çözümüne ilişkin, derinlemesine betimleme yapabilmek adına ilgili yayın ve literatürde yer alan yazılı ve görsel dokümanların kapsamlı bir şekilde taranarak yorumlanmasını kapsayan nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden, görsel araştırma yöntemi olan felsefi araştırma yöntemi kullanılmaktadır. Felsefi araştırma daha önce ortaya koyulmuş bir kuram ya da düşünce ele alınarak bunun problem durumu dahilinde ilişkilendirilerek belirli sonuçları ortaya koymayı içermektedir.

"Felsefi araştırma daha önce ortaya konulmuş bir konuyu ya da bir kişinin kendi durumu ile ilişkili bir konuyu şüpheli bir şekilde araştırmayı içerir. Varsayımlar daha açık bir biçimde problem durumunu ortaya koyar, önerilmiş kuramı daha uygun bir biçimde tanımlar ve analiz eder. Felsefi araştırmalar ispat ortaya koymasa da konulara ilişkin sürekli olan fikirler sunan ve buna bağlı olarak

iyileştirmeler içeren bir çerçeve ortaya koyar. Bir konunun temel parametrelerini yapılandırarak konusunda alan yazın taramasına benzer” (Duncum, 2017, s. 10).

Görsel sanatlarda ise felsefi araştırma bir düşünce bağlamında, problem durumundaki eserlerin ve sanatsal konunun incelenmesi olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, özellikle felsefe ve sanat ilişkisiyle disiplinlerarasılığın ön plana çıktığı Foucault-Magritte ilişkisinde ilgili yayın ve literatür taranmış, bu bilgiler ışığında dilsel kopukluğu içerisinde barındıran çağdaş sanatsal pratiklerde benzeyiş ve andırış kavramları çerçevesinde bir yorumlama ortaya koyulmaktadır.

Bulgular

Rene Magritte'in Sanatı ve “Bu Bir Pipo Değildir”

Rene Magritte, 1889 yılında Belçika'da doğmuş ve Gerçeküstücülük (Sürrealizm) akımı kapsamında eserler üretmiştir. Sürrealizm ile ilgili olarak; “Gördüğümüz şekliyle algıladığımız dünyanın bilinçle ilişkiye girerek algılanmasından dolayı ortaya çıkan öz, asıl öz olarak kabul edilmemektedir. Belki bu açıdan fenomenoloji ile 20. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan gerçeküstü sanat anlayışı ile ciddi köprüler kurduğu iddia edilebilir” (Çalkuş ve Aytekin, 2016, s. 202). Magritte, sanatında kavramsal yapıyı estetik yapıdan üstün tutmuş ve bu bağlamda kendisine sanatçı olarak hitap edilmesinden hoşnutluk duymamıştır. Sanatçı, kendisini resim aracılığı ile iletişim kuran bir düşünür olarak görmektedir (Foucault, 2010). Bu konuda ‘Büyük Sanatçıların Gizli Hayatları’ kitabının yazarı Elizabeth Lunday şunları belirtmektedir; “Magritte, hemen sonu gelmeyen sürrealist kafe konuşmalarına katıldı, ama otomatik resim çizmek gibi planlanmamış sanatla ilgilenmiyordu; bilinçaltını keşfetmekle de ilgilenmiyordu. Onun yerine, gerçekliği ihlal eden imgeler yaratarak gerçeklik anlayışımızla oynamak istiyordu” (2019, s. 247). Bu gerçeklik ve imge sorgulamaları sanatçının eserlerinde temel problemi haline gelmiş, bir süre sonra dilsel kullanım ile eserlerini çok daha başka bir konuma yerleştirmiştir.

“1920’lerin sonunda Rene Magritte resminde kelimeler ve imgeler arasındaki bağlantıyı keşfe başladı. 1929’da bir reklam için illüstrasyon olabilecek kadar incelikli çizilmiş bir piponun basit betimlemesi olan The Treachery of Images / İmgelerin İhaneti’ni tamamladı. Piponun altında, basit bir el yazısıyla şu kelimeler vardı: “Ceci n’est pas une pipe.” (“Bu bir pipo değildir.”)” (Lunday, 2019, s. 249).

Magritte'in felsefi açıdan gerçeklik-imge sorgulamaları her zaman sanatında yer bulmuştur. Ancak, bunu dilsel/resimsel açıdan yapmaya başlaması Foucault'nun ‘Kelimeler ve Şeyler’ kitabını okumasıyla gerçekleşmiştir. Foucault bu kitabı Diego Velazquez'in ‘Nedimeler’ adlı tablosundan etkilenerek ortaya koymuştur. Magritte ise ‘Kelimeler ve Şeyler’ kitabını okuyarak ‘İmgelerin İhaneti’ adlı eserini ortaya koymuştur. Sanatçının bu resmin yapmasının nedeni Foucault'nun bu kitapta söz ettiği ‘heterotopia’¹ (görsel tutarsızlık) kavramıdır (<http://merbicreativewriting.blogspot.com/2014/03/gorme-bicimlerimizin-sosyal-bilim.html?view=flipcard>). Foucault, heterotopiaların dili gizlice tahrip ettiğini, parçaladığını ve birbirine doladığını, söz dizimini tahrip ettiğinden bahsetmektedir (Foucault, 2001).

Ancak, Magritte, bu kavramdan yola çıkarak, bu kavramın tam tersini veren dilsel tutarsızlığı eserinde ortaya koymuştur. Heterotopia kavramına Magritte resimleriyle değinirken, Foucault bu sorgulamaları kelimeleri ile yapmaktadır. Ancak iki sorgulama biçiminde de temel sorun dil meselesidir. Kendi yazdığı kitaptan üretilen bir resmi

¹ Heterotopia: Foucault, Batı mekan kavrayışının belirli tarihsel dönüşümlere uğradığını belirtmektedir. Bunlardan ilki, ‘Ortaçağ mekanı’ olarak adlandırdığı, herşeyin nerede olması gerekiyorsa orada olmasını ileri süren anlayıştır. Bu anlayış, Aristoteles düşüncesine dayanan hiyerarşik şekilde örgütlenen mekandır ve ikili ayrımlardan meydana gelmiş bir yapıyı talep etmektedir. Tarihsel olarak ikinci anlayış, Galileo'nun mekan anlayışını parçalamasından kaynaklı oluşan sonsuz mekan kavramıdır. Bu anlayışta, matematik ve geometrinin geçerli yöntem olarak benimsenmesi ve doğa bilimlerine duyulan güven etkili olmuştur. Son olarak ise, Foucault, günümüzde uzamın yerini mekinin aldığını belirtmekte, noktasallık yerine noktalar ve ögeler arası yakınlık ilişkisinin önemli olduğunu belirtmektedir. Mekan farklı mevkilerin arasındaki ilişkidir. Bu mevkiler, depolanmak, sınıflandırılmak ve kodlanmak durumunda kalmıştır (Karaman, 2018). Ancak Foucault ve Magritte ilişkisinde bu kavram, yalnızca mekânsal bağlamda değil görsel bağlamda da kullanılmıştır. Bu anlamda kavram görsel tutarsızlıklar anlamında kullanılmış, bulunduğu durumdan çıkan ve farklı şeyleri oluşturan şeyleri belirten şey anlamında kullanılmıştır. Bu durum gerçeküstücüler için esastır. (<http://merbicreativewriting.blogspot.com/2014/03/gorme-bicimlerimizin-sosyal-bilim.html?view=flipcard>).

gören Foucault ise, resim üstüne 'Bu Bir Pipo Değildir' adlı kitabını ilgili literatüre kazandırmıştır (<http://merbicreativewriting.blogspot.com/2014/03/gorme-bicimlerimizin-sosyal-bilim.html?view=flipcard>).

Resim 1 René Magritte, *İmgelerin İhaneti*, 1929 (<https://www.lacma.org/art/exhibition/magritte-and-contemporary-art-treachery-images>)

Magritte'nin 'İmgelerin İhaneti' resminde, arka plansız bir şekilde betimlenmiş bir pipo betimlemesi bulunmaktadır. Gerçekçi bir anlayışla betimlenmiş pipo resminin altında ise, Fransızca olarak 'Bu Bir Pipo Değildir' yazmaktadır. Bu yazı, sanat alanında büyük bir çığır açmış, sanatçı izleyiciyi yalnızca izlemenin ötesine taşıyarak sorgulamaya yönlendirmiştir. Magritte'nin burada vermek istediği mesaj, bunun bir pipo olmadığı ve yalnızca piponun bir betimlemesi olduğu yönündedir. Foucault'nun 'Kelimeler ve Şeyler' adlı kitabından etkilenerek Magritte'in 'İmgelerin İhaneti' resmini yapması üzerine, Foucault bu resimde ortaya koyulan önermeyle aynı isimde olan 'Bu Bir Pipo Değildir' adlı kitabını yazmıştır (Karadağlı, 2021).

Magritte, bu sorgulamaların ardından 1966 yılında yine bu sorgulamalarla da ilişkili şekilde 1966 yılında ikinci eseri 'İki Gizem'i ortaya koymuştur. 'İki Gizem' adlı resimde, havada duran bir pipo betimlenmiştir. Ancak bu ikinci resimde bir mekan bulunmakta, ön tarafta ise bir resim şöalesi üstünde pipo resmi olan bir tablo bulunmaktadır. Yine bu tablodaki piponun altında ilk resimdeki 'Bu bir pipo değildir' önermesi yazmaktadır.

(İmgelerin İhaneti, 1929)

(İki Gizem, 1966)

Resim 2 René Magritte, *İki Gizem (Sağdaki)* 1966 (Gültekin, 2017).

Foucault'nun Benzeyiş ve Andırış Kavramları Bağlamında Rene Magrite Eserleri

Foucault, Magritte'in 'İmgelerin İhaneti' adlı resmini 'Bu Bir Pipo Değildir' adlı kitabında gerçeklik ve imge bağlamında incelemektedir. Bu kitapta yazar sanatçının resmini incelerken benzeyiş ve andırış kavramlarından bahsetmektedir. Bu bağlamda, Foucault'nun ortaya koyduğu benzeyiş ve andırış kavramları incelenecek olursa;

"Benzeyiş önüne model aldığı şeyi canlandırmak ister. Yani önündeki şey olmak ister. Ancak andırışta resim önündeki/modeli olmamak için direnir. İşte söz konusu tablonun da olmak istediği budur. O, bir resim olarak özgür, hiçbir şeye gönderim yapmayan, hiçbir şeye -modeline bile- benzemeyen bir şey olmak için çırpınmaktadır" (Özalp, 2019, s. 491).

Foucault, Magritte'in eserlerini bildik ve canlandırıcı olmayan tarzda, benzeyiş ve andırış kavramları bakımından incelemektedir. Teorisyen için benzeyiş bir şeyin kopya edilmesiyken, andırışta temel alınan ile bağlar kopmaktadır. Bu bağlamda, andırışta ortaya çıkan şey kendine özgü bir yapıya sahiptir. Benzeyiş taklittir, andırış ise

yorumlamadır. Foucault ve Magritte kopya olan şeyin aslını var ettiğini ileri sürmektedir. Foucault, benzeyiş ve andırış arasındaki farkı yorumlama vurgusuyla birbirinden ayırmış ve bir şeyin özgün olması durumunda yorumlama şansının oluştuğunu, taklit edilen bir şeyin yorumlama şansının olmayacağını belirtmiştir <http://merbicreativewriting.blogspot.com/2014/03/gorme-bicimlerimizin-sosyal-bilim.html?view=flipcard>.

“Magritte, andırışı benzeyişten ayırmış ve birincisini ikincisine karşı kullanmıştır. Benzeyişte bir "model" vardır ve bu kendisinden çıkarılabilecek olan ve gittikçe silikleşen bütün kopyaları düzenle sıralar ve kademeleştirir. Benzeyişin temelinde, buyuran ve sınıflayan bir ilk başvuru noktası vardır. Andırış ise, başları da sonları da olmayan, bir yönde olduğu gibi bir başka yönde de izlenebilen ve hiçbir kademeleşmeye boyun eğmeyen, ama kendilerini küçük farklardan yine küçük farklar arasında üretip duran diziler halinde gelişir. Benzeyiş, egemenliği altında bulunduğu canlandırmaya hizmet eder; andırış ise, kendisini bir uçtan öbür uca geçen yinelenmenin hizmetindedir. Benzeyiş, geri getirmek ve tanıtmakla yükümlü olduğu model olarak kendini ortaya koyar; andırış ise, hayaleti (sureti), benzeyenle benzeyen arasındaki belirsiz ve geri dönebilir bir bağıntı olarak dolaştırır” (Foucault, 2010, s. 42-43).

Magritte'in eserlerinde bir şeyin diğer bir şeye benzeme koşulu ikinci şeyin ontik bakımdan birinciden daha gerçek olup olmadığı sorgulamalarını gerçekleştirmektedir. Bu sorgulamadan, kopya olanın var olmasının koşulunun kopyasının yapıldığı şeyin var olması sonucu çıkmaktadır. Aslında sanatçının vurgulamak istediği şey, bir eserin yalnızca bir resim olduğu, başka bir şey olmadığı ve benzeyiş gerçekliğe gömülmüş olan dilden özerk olduğu düşüncesidir (Karadayı, 2008).

“Şeylere verilen adlar ve temsili görseller, bir andırıştır. Yani andırışın, 'yinelemenin' hizmetinde olduğunu söylerken Foucault'nun, onun, o şeyi çağrıştıracak ve ifade edecek olan görsel veya adın o şey için yeni bir tanım ve görsel ortaya koyduğunu kastettiğini çıkarabiliriz. Başka bir deyişle, şeyin net bir gerçeği olmadığını söylerken Foucault, o şeye konulan ismin sadece o şeyin özünü andırdığından bahseder. Ve Benzeyişin canlandığı şeye hizmet ettiğini söyledikten sonra Magritte'in Aube a l'Antipode (iki ayrı pipo çiziminin bulunduğu tablo) tablosuna dikkat çekerek "Ne neyi canlandırıyor?" diye sorarak canlandığı şeyin aslında olmadığına, bir şeyin gerçek tekinin olmayacağına dikkat çeker. ... adlar ve görseller yalnızca bir işaret parmağı işlevi görür. Ama benzeyişte de o şeyin yukarıda bahsettiğimiz özüne benzer” (Üzel, 2021 Erişim Tarihi: 01. 02. 2022).

Magritte'in bu resim aracılığı ile dilsel olanı da kullanarak gerçeklik ve imge sorgulamaları aslında kendisinden sonra ortaya çıkacak kavramsal sanatın temelleri olarak da kabul edilmektedir. “Magritte'in bilinen şeylere yeni anlamlar kazandırma ve sıradan nesnelere alışılmadık bir içerikle göstermesinin 1960'lı yıllarda Pop, Minimalist ve Kavramsal Sanata da ilham kaynağı olduğu görülmektedir” (Demir Bağatır, 2011, s. 25). Özellikle kavramsal sanatta, dilsel sorgulamalar ve gerçeklik sorgulamaları temel sanatsal sorgulama biçimlerindedir. Bu bağlamda, araştırma problemi kapsamında dil problematiğinin ne olduğu ve Magritte'in sanatındaki dilsel sorgulamanın amacı irdelenmektedir.

Magritte ve Foucault Düşüncesinde Dilsel Belirsizlik (Kopukluk)

Foucault gibi Magritte de dilsel bir eleştiri yapmaktadır. Ancak, sanatçı olduğunu kabul etmese de bir sanatçı olarak Magritte, bunu önce görsel açıdan, daha sonra ise kuramsal açıdan gerçekleştirmektedir. Foucault'nun da, Magritte'in de ortaya koyduğu sorgulama, dil bilimci Ferdinand Saussure'ün, göstergenin keyfiliği, yani gösterenle gösterilen arasında rastlantısal, uzlaşımsal ve tarihsel niteliklere sahip bir ilişki olduğu düşüncesini destekler niteliktedir. Saussure'ün kuramında, bir şeyi temsil eden sözcük, o şeye gönderimde bulunmamaktadır. Örnek olarak, masa sözcüğünün gerçek bir masaya bağlı olmadığını belirten Saussure, masa sözcüğünün sandalye, bisiklet, kapı vb. diğer nesnelere farklı bir fikir/imge uyandırması açısından kavramsal bir anlamı olduğunu belirtmektedir (Çetin, 2017).

“Heterotopi haritacıları olarak tanımlanan Foucault ve Magritte 'dil' meselesini tarihsel bilgi kuramı ve Görsel açıdan eleştirirler. Her ikisi de bu anlamda Saussure'ün vurguladığı üzere imin (gösterge) keyfiliğini yani imleyen (gösteren) ve imlenen (gösterilen) arasında rastlantısal, uzlaşımsal

ve tarihsel nitelikte bir bağ olduğu görüşünü benimserler. Saussure'cü dilbilim anlayışı sözcükler ve şeyler arasında sabit bir ilişki yoktur der. Bu anlayışta sözcükler, şeylerin kendilerine gönderimde bulunmazlar. Sözcüklerin bütün bir sistem olarak dilin içindeki noktalar olarak anlamları vardır ve bu sistem dereceli farkları olan bir şebeke olarak tanımlanmıştır. 'Köpek' kelimesi örneklenerek bu kelimenin diğerlerinden kavramsal, sözdizimsel ya da fonetik olarak farklı olabileceği yoksa bunun şeylerin adlandırılmasıyla bir bağlantısı olmadığı savunulmaktadır" (<http://merbicreativewriting.blogspot.com/2014/03/gorme-bicimlerimizin-sosyal-bilim.html?view=flipcard>).

Örneğin köpek kelimesi, gerçek bir hayvan olan köpeğe bağlı olmamaktadır. Var olan bir şey isimlendirildiğinde ve ifade edildiğinde o şey net olarak karşılanmamaktadır. Köpek kelimesi birtakım şeylerden farklı fikir uyandırdığından kavramsal ve kendisine benzeyen seslerden meydana gelen fonetik anlam taşımaktadır. Bununla ilintili olarak Foucault, retorığın bir alegori olduğunu belirtmektedir. Uygun bir adın yalnızca bir oyun olduğunu ve işaret etmeye yarayacak bir parmak görevi gördüğünü belirtmektedir (<https://medium.com/türkiye/bu-bir-pipo-değildir-gerçeğin-söz-ve-görselle-ilişkisi-1c9a22f67932>).

Görüntülerin birtakım duyguları tetiklediği düşünöldüğünde, gösteren ve gösterilen arasında bir ayrımın yapılması anlamsız görölmektedir. Bu bağlamda Magritte'in resminde de görölen piponun, normal bir pipodan daha gerçekçi olduğu kabul edilebilir. Çünkü, görölen farklı sapı olma olasılığı olan, kullanılmış, kirli ya da deforme olmuş bir pipodansa Magritte'in de ortaya koyduğu gibi zihinde ilk canlanan pipo imgesi daha gerçek bir pipodur (Sungurlar, 2013).

Magritte'in ise ortaya koyduğu eserlerdeki imgelerde, anlam sorununun üstüne gittiği belirtilmektedir. Sanatçıya göre, resim bir dil çıkmazındadır ve yapılan figüratif bir imge bir kopya değilse anlaşılır olma sorunu yaşamaktadır. Bu bağlamda sanatçı, 1920'li yıllarla birlikte, isim ve ismin verildiği şey ilişkisini görsel açıdan sorgulamaya başlamıştır. Sanatçı ilk pipo imgesini ise 1926 yılında yapmıştır. Bu imgenin altına yazdığı 'la pipe' (bir pipo) yazısı ise, hem olumlu hem de tezatlık yaratan dilsel bir çeviriyi zorunlu kılmaktadır. Sözcüklerle imgelerin birbiriyle ilişkili şekilde okunması söz konusudur. 1929 yılında ise Magritte bu defa yaptığı pipo resminin altına 'bu bir pipo değildir' yazarak imgeyle dili karşı karşıya getirmiştir. Burada Magritte, resmindeki imgenin hayali iz olduğunu ve nesneyle karıştırılmaması gerektiğini vurgulamak istemektedir (Çetin, 2017).

Yazar Münire Yurdayüksel'e (2006, s. 55) göre;

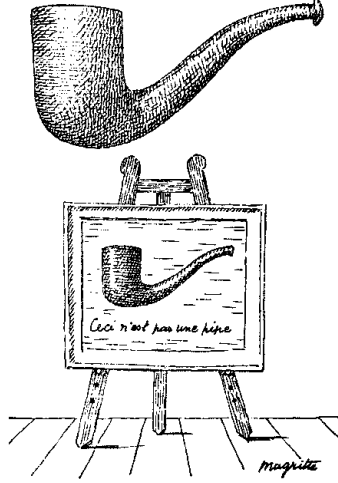
"Magritte, bu ünlü tablosunun izleyici tarafından yalnızca bir görüntü olarak görölmelerini de istememiştir. Çünkü o görüntülerin değil, her zaman için göstergelerin daha önemli olduğunu kabul etmiş ve eserlerinde de daima bunu vurgulamaya çalışmıştır. Bir taraftan pipo tanımıyla objenin ismini belirtirken diğer taraftan da bunu olumsuz şekilde ifade ederek dil ile imgelem arasındaki ilişkiyi bozmuştur. Magritte, kullandığı objeyle tablosuna koyduğu isim arasında mantıksal bir ilişki bulunmayan büyük bir imaj yaratıcısıdır ve görölen dünyanın bilinmezliğinden kaynaklanan sürprizleriyle, izleyenlerin geleneksel görme alışkanlıklarından farklı boyutta, akıl ve mantık dışı olanı kavramaya zorlamıştır" (aktaran Küçükler Daldaban, 2006, s. 58-59).

Magritte, eserlerinde gizem oluşturmak adına bir şiirsellik kullanmaktadır. Bu gizemi açıklamak değil çağrıştırmak adına imgeler oluşturur. 'İmgelerin İhaneti'nde de gerçekçi bir tasvir ile gizemi ortaya çıkaran soruyu sormaktadır. İzleyici için bu gizemi çözmek bir hayal gücü işidir. Sanatçı bu konuda bilineni kullanarak bilinmeyeni yarattığını ifade etmektedir (Karadayı, 2008). Belçikalı yazar Jacques Meuris'e (2007; 121), sanatçının resimlerinin başlıkları ile ilgili olarak; "Başlıklar resimlerin tanımlayıcısı değildir; resimler de başlıkların resmedilmiş hali değildir" (aktaran Karadayı, 2008, s. 8) dediğini aktarmaktadır. Ancak, sanatçı böyle bir açıklamada bulunsa da, eserinde, resmin adını açıklayıcı bir unsur olarak kullanılmış, resimde yaratılan dilsel kopukluğu desteklemiştir. İmgelerin ihaneti, imgenin gerçekliğe karşı bir ihanet oluşturduğu, gerçekliği bir bakıma kopya ederek geçecekmiş gibi bir algı oluşturduğu düşüncesini hatırlatmaktadır. Bu bir pipo değildir önermesi ise bunu destekler nitelikte dilsel bir yapıdır.

Pipo görüntüsüne ilişkin dilsel öğelerin olmaması, ancak alttaki metinle bir olumsuzlama yapılması, metin-figür ilişkisini ortadan kaldırmaktadır. Bu sayede, gerçekliğin karşılığı olan nesnelere dilin karşısındaki sözcükler arasında bulunan bağ birbirinden koparılmaktadır. Bu bağlamda dil gerçekliğin ve düşüncenin de temsili olmaktan çıkmaktadır. Burada, klasik çağın temsile dayanan epistemesi ortadan kalkmakta, çünkü klasik epistemede olan bilginin içindeki şeyin düşüncesiyle başkasının fikri arasında oluşan bağ ve temsil (düşünce) tümüyle beraber genişlemektedir. Temsil çözümlemesi, işaretin işaret ettiği şeyle ilişkini şeylerin düzeninde sağlamadığının ortaya koyulsa da, sözcükler düşünceyi temsil etme görevini devam ettirmektedir. Klasik söylemde temel amaç olan şeylere isim yakıştırma ve onu bu adla anma sözcük ve nesneyi birbirinden ayırarak benzerlik ilkesini dışarıda bırakmaktadır. Ancak, sözcükler yine de kendisi dışında bir şeyi temsil etmeye devam etmektedir. Magritte'in resimleri de gerçeklik ve temsil ilişkisinden doğan bir sorunsalı ortaya koymakta, gerçeklikle (nesne) hiç bağı olmayan bir temsilin mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Bir diğer taraftan da sanatçı, temsil ile temsil edilen ilişkisini esneterek belirsizleştirmektedir (Gültekin, 2017).

İşaretle işaret edilen arasındaki bağı benzerlik olarak kabul eden yaklaşımda gerçeklik, çözümlenmesi gereken işaretlerle (metin/figür) kaplı görülmektedir. Bu bağlamda benzerlik epistemesinde metinlerle olan ilişki, şeylerle olan ilişkinin aynısıdır. Dilde sözcükler nesnelere benzetilmekte ve bu nedenle benzerliklerin dağılımında yer almaktadır. Sözcüklerden meydana gelen ve konusu bir resim olarak canlandırılan kaligrama da, sözcük ve nesne arasındaki doğrudan ve düzenli ilişkiyi kabul eden bu epistemenin örneğidir. Foucault, kaligrama bir karşılık olarak figür-sözcük ayrımını yapma girişiminde bulunmaktadır. Magritte ise bu durumu imge ve altyazı şeklinde kullanma ile çözümlemeye çalıştığı bir kaligrama olarak kullanmış, alt yazıda nesnenin o olmadığını iddia eden bir önermede bulunmuştur. Bu resimde nesnenin adlandırılması açık şekilde gerekli değilken, Magritte bu adı belirtmekle kalmamakta aynı zamanda bu adı olumsuzlayarak yapmaktadır (Gültekin, 2017).

Kelimeler ve gerçek arasındaki ilişkiye ek olarak Foucault, görsellikle ifade edilen kelimelerin ifade edildikleri nesnenin/şeyin özüne daha yakın olduğunu belirtmektedir. Yeterince tanınabilen bir nesnenin görüntüsü, o nesnenin özünü göstermekte, altında bir ad anlam ya da kullanım olarak açıklamayı bu görüntüden almaktadır. Görüntü o nesnenin gerçeğini ifade etmese de özünü ifade etmektedir. Bu bağlamda, pipo tütünün yakılacağı bir kase ve borudan oluşan duman çekilen bir formdur. Bu durumda pipo görüntüsü net şekilde ne olduğunu göstermese de onun özünü ifade etmektedir. Tabloda ise sanatçı tarafından yazılan bu bir pipo değildir önermesindeki 'bu' kelimesi pipoyu mu işaret ettiği yoksa resmin kendisini mi işaret ettiği belli değildir. Dil neye gönderme yapar sorusunun cevabını Magritte, ikinci resimde metin ve figürün aynı çerçevede ele alınmasıyla -havada duran pipo ve tuvalin üstünde bir model olan pipo ile- açıklamaktadır (Gültekin, 2017). Bu sorgulamaları gerçekleştirirken, ortaya koyduğu eserle izleyiciyi de aynı sorgulamayı yapmaya teşvik etmektedir. Ancak sanatçı, kendi sorgulamaları ve düşünsel olarak cevaplarıyla, sanatçı aradan uzunca bir süre geçmesine rağmen ikinci bir resimle bu sorgulamaları cevaplamış/derinleştirmiştir. 'İki Gizem' adını verdiği bu ikinci resimde hem belirli cevaplamalar hem de daha derinlemesine sorgulamalara yol açan bir betimleme yer almaktadır.

Resim 3 Rene Magritte'in 'İki Gizem' resminin bir çizimi (Foucault, 2010: 17).

“Aynı pipo, aynı açıklama, aynı yazı. Ama metin ve figür sınırsız ve ne idüğü belirsiz bir mekanda bir araya getirilmek yerine bir çerçeve içine yerleştirilmiş; çerçeve bir şövaleye konmuş, şövale de bir zeminin çok belirgin olarak görünen zemin tahtaları üzerinde duruyor. Hepsinin yukarısında, tablodakine tıpatıp benzeyen ama daha büyük bir pipo var. Birinci çizim, sadece yalınlığıyla şaşkınlık uyandırıyor. İkincisi, kasıtlı belirsizlikleri göz önüne serip çoğaltıyor. Şövalenin üzerinde dik duran ve ahşap kamalara dayanan çerçeve, bir ressamın tablosunun söz konusu olduğunu belirtiyor: bitmiş, sergilenmiş ve kendisini seyredecek birine, ne olduğunu yorumlayan ve açıklayan cümleyi üzerinde taşıyan bir yapıt bu” (Foucault, 2010: 19).

Bu sorgulamaları gerçekleştirirken, ortaya koyduğu eserle izleyiciyi de aynı sorgulamayı yapmaya teşvik etmektedir. Ancak sanatçı, kendi sorgulamaları ve düşünsel olarak cevaplarıyla, aradan uzunca bir süre geçmesine rağmen ikinci bir resimle bu sorgulamaları cevaplamış/derinleştirmiştir. 'İki Gizem' adını verdiği bu ikinci resimde hem belirli cevaplamalar hem de daha derinlemesine sorgulamalara yol açan bir betimleme yer almaktadır.

Sanatçının bu eserinde yer alan tuvalde resmedilen pipo değilse, havada asılı olan bir pipo deseni midir? Metin olan 'Bu bir pipo değildir' yazısı ile görüntüler arasında bir ilişki yoktur. Görüntülerin ikisi de pipo imgesidir, gerçek pipo değildir. Metinle gösterilmek istenen gerçek bir pipo ise, dilsel gösterge bir pipo imgesinin altında olmasından kaynaklı olarak amaçlanan gösterilenle uygun olması söz konusu olmayacaktır. Pipo betimlemesi bir pipo değildir, özdeşlik ilkesine aykırı değildir. Metin, olumsuz olsa da pipo betimlemesiyle ilişki içerisindedir. Bu oyun sanatçı tarafından önce kurulmuş daha sonra ise çözümlenmiş bir kaligramdır. Son olarak Foucault, aslında hiçbir yerde bir piponun olmadığını söylemektedir. Çünkü resimde hiçbir şekilde resmedilen bir nesnenin kendisinin bulunması olanaklı olmadığını belirtmektedir (Gültekin, 2017).

Magritte'in ortaya koyduğu dil ya da dilsel belirsizlik durumu, tarihsel süreçte de birçok kuramcı tarafından incelenmiştir. Örneğin Martin Heidegger, dili varlığın evi olarak tanımlamış, varlık ve varlığın gerçekliğini dil üstünden sorgulamıştır. Bu bağlamda, bu sorgulamalarda Heidegger, insanın varlığı olarak adlandırdığı 'Dasein'² kavramını ortaya koymaktadır. İnsan varlık sorununu kendine soran varlık olarak Dasein'dir ve kendisini sorgulamanın nedeni varlığın önbilgisine sahip olmasıdır. Bu nedenle Heidegger bu ön bilgeye ulaşmanın

² Dasein: "Heidegger'in 'Dasein' diye diye adlandırdığı "insan varlığı", bu bağlamda geleneksel felsefenin sözcük dağarcığına yer etmiş kimi teknik terimlerle anlatılamayacak bir şeye karşılık gelmektedir. Dasein geleneksel felsefelerde temellendirilmeye çalışıldığı gibi ne bilinçtir,, ne öznelliktir, ne de ussallık. "Dasein" kendine özgü bir varlık türü oluşuyla (her insan tekinin olduğu üzere) hem kendisini hem de ötekini bütün varlıkların varlığını açığa vurmaktadır. Heidegger bu özel varlığın varlığını "varoluş" olarak nitelendirerek, "Dasein" diye adlandırdığı bu insan varlığının en belirgin niteliği olarak "zamansal" oluşunu öne çıkarmaktadır" (Güçlü, Uzun, Uzun ve Yolsal, 2008, s. 658-659).

öneminden bahsetmekte ve bunun da ontolojik bir sorgulamayla gerçekleştirilebileceğini belirtmektedir. Heidegger, buna ek olarak fenomenolojik olarak varlığa yönelmenin öneminden bahsetmekte ve bu yönelişin varoluşsal bir yapıyla gerçekleştiğini belirtmektedir. Bunun önemi dil ile varlık arasındaki ilişkinin öneminden kaynaklanmaktadır (Kaya, 2018).

Heidegger, dilin bir yorumlamadan ve yorumlamanın anlam ve işaretlerinden ortaya çıktığını, sözcüklerin anlamlardan ortaya çıktığını belirtmektedir. Bu durum varlık ve sözcüğün bağıntı ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Heidegger dilin dünyayı kavramada bir önşart olduğunu, dil olmadan varlığın açığa çıkmayacağını belirtmektedir. Heidegger, bir şeyin dile geldiğinde var olduğunu, ona varlığı kazandıranın dil olduğunu belirtmektedir. Heidegger ayrıca dilin de varlığı yaratmada düşünceyle gerçekleştiğini de eklemekte, insanın düşünerek kendisini diğer varlıklardan ayırdığını eklemektedir. Heidegger, her toplumun dil sayesinde yaşadığını, her varlığın dil sayesinde kendi varoluşunu kurduğunu belirtmektedir (Kaya, 2018). Heidegger'e göre anlamak nedir? sorusunun cevabı: Dasein'in içinde yaşadığı dünyada, dünyada oluş'un bir parçası olarak kendi oluş imkanlarını kavramasıdır. Dasein yani konuşan varlığın -insanın- ontolojik oluşturucusu olan anlam, dilde var olur. Anlam dilde yatar. Anlam, insanın ötesinde, dışında, arada varlıklara verilen bir özellik değildir. O nedenle Dasein insana göre, varlıklar-şeyler -anamlı ve anlamsız olabilir. Anlam sadece ona aittir ve de anlaşılabilir şey aslında dildir. Sonuçta, yalnızca Dasein anlamlı ya da anlamsızdır. İçselleştirme ya da anlamlandırma veya anlaşılabilir kalma söz konusudur.

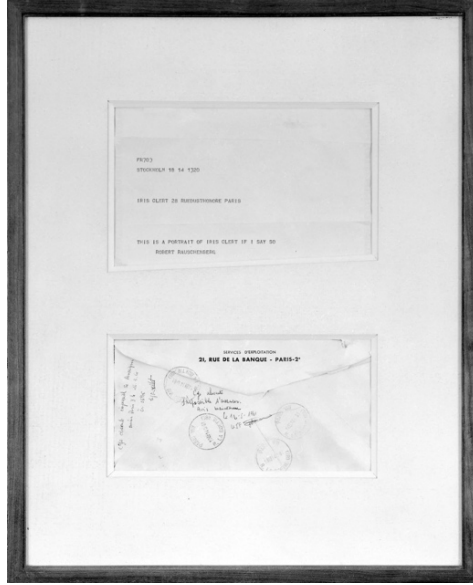
Dil-dilsel belirsizlik konusunda bir diğer görüş ise anlam kuramlarında öznelciliği savunan Locke'un düşünceleridir. Ona göre dil bir zihinsel süreçtir ve sözcüğün anlamı bir ideden oluşmaktadır. Zihinsel süreçlerin kişiden kişiye değiştiğini belirten Locke, sözcüğün anlamının da kişiden kişiye değiştiğini ileri sürmektedir (Cevizci, 2003).

Foucault ve Magritte ilişkisinden ortaya çıkan ve görsel olan ile dilsel olanın birlikteliği/çelişkisinden meydana gelen bu sorgulama, daha sonraları da birçok çağdaş sanatçı tarafından devam ettirilmiş, dilsel olanla, görsel olanın çelişkisi/kopukluğu bir sorgulama aracına dönüştürülmüştür. Bu bağlamda, çağdaş sanatta bu sorgulama geleneği bağlamında eserler üreten sanatçıların eserleri, Foucault'nun Magritte'in eserlerini incelerken kullandığı benzeyiş ve andırış kavramlarıyla incelenmektedir.

Çağdaş Sanatta Dilsel Belirsizlik (Kopukluk) ve Benzeyiş-Andırış Kavramları Analizi

Magritte'in 'İmgelerin İhaneti' adlı eseri yukarıda da bahsedildiği üzere bir pipo betimlemesinin altında metin olarak 'Bu bir pipo değildir' önermesinin yer aldığı bir eserdir. Foucault bu eserdeki önerme olmasaydı eserin doğrudan pipo temsili olan, pipoya benzeyen ve yalnızca benzeyiş kavramının gerekliliklerini içeren bir eser olacağını belirtmektedir. Eserde yer alan önerme ile eser benzeyiş kavramının gerekliliklerini karşılamaktan uzaklaşarak, Foucault'nun andırışı benzeyişe karşı kullanması gibi, eser de söz konusu önerme ile andırışın gerekliliklerini yerine getirmektedir (Foucault, 2010). Foucault, Magritte'in resimlerinde benzeyiş yerine andırışın gerekliliklerini içeren yapıların bulunduğunu belirtmektedir. Andırışlar sayesinde görüntü kimliğini kaybetmektedir. Sanatçı, dünyanın gerçekliğini bulanık ve belirsiz bulduğu (Çelik, 2020) ve bir pipo görüntüsünün altına 'Bu bir pipo değildir' yazdığı için andırışa yöneldiği açıktır. Ayrıca "benzeyiş, temsile hizmet ederken, andırış ise tekrarlamaya hizmet etmektedir" (Bircan, 2016, s. 95) bu bağlamda ikinci eseri olan 'İki Gizem'de sanatçının tekrara yönelmesi de sanatçının bu konudaki tutumunu andırışa yönlendirmektedir. Foucault burada andırışları yani ortak noktaları ortaya koymaya çalışmaktadır. Magritte sonrası bu dilsel belirsizlik (kopukluk) üstüne birçok çağdaş sanatçı da benzeri çeşitli sorgulamalara devam etmiştir.

Robert Rauschenberg, Magritte'in çalışmasından etkilenerek, davet edildiği galeriye sergilenmesi için "Bu Telgraf İris Clert' in Portresidir, Ben Öyle Diyorsam Öyledir" yazan bir telgraf kağıdı göndermiştir. Sanatçı için bu kağıtta bir portre bulunmaktadır. Bu eserde Magritte'in dilbilimsel yapısında olanın tam tersi bir yapı bulunmaktadır. Telgrafta İris Clert adında bir insanın ismi bulunmakta ve portresi yani bir insanın portresi olduğu iddia edilmektedir. Magritte'in eserinde olduğu gibi Rauschenberg'in eseri de dilsel olarak sözcüklerin keyfi şekilde oluşan (Saussure'un belirttiği gibi) dilsel yapıya gönderme yapmaktadır (Günen, 2019).

Resim 4 Robert Rauschenberg - *This is a Portrait of Iris Clert If I Say So* (<https://boboscope.com/blog/kavramsal-sanata-yakindan-bakiyoruz>)

Bu bağlamda Rauschenberg'in eseri Foucault'nun benzeyiş ve andırış kavramlarıyla analiz edildiğinde, bir insan olan Iris Clert'in portresinin bulunmaması tam anlamıyla benzeyiştten kopuk bir eser olmasına neden olmaktadır. Sanatçı eserinde İris Clert adı ile bir portreden tam anlamıyla kopuk ancak biyografik verilerle/kişiyeye ilişkin bilgilerin dilsel olarak verilmesiyle de bir andırma yaratarak andırış kavramının gerekliliğini yerine getirmiştir. Dilsel kopukluk bağlamında, sanatçı Locke'nin öznel düşünceyi bağlamında öznel düşüncesiyle dilsel olarak bir otoportre ortaya koyduğunu belirterek, bu dilsel metine, bir sanat eseri anlamı yüklemiştir. Heidegger'in düşüncesinde ise bir varlık olarak bu metni, dilsel kopukluk yaratarak yani düşünce olarak, farklı bir varlık anlamına dönüştürmüştür. Heidegger düşüncesinde, varlığı varlık yapan dildir ve sanatçı bu araçsal dilsel metin ile metnin kendisinin bir otoportre sanat eseri olduğunu bildirmekte ve dilsel yapının kendisini soyutlama bir sanat eserine dönüştürmektedir.

Bir diğer eserde dilsel olarak kopukluk yaratan çağdaş sanatçı örneği Duchamp'tır. Duchamp, 'Çeşme' adlı eserinde, fabrikasyon (Ready Made), benzersizliği olmayan ve günlük yaşamda her yerde bulunan bir tüketim ürünü olan bir pisuvarı alarak sergilemiştir (Özeskici, 2019). Duchamp bu eserler bir pisuvarı almış, ters çevirerek çeşme adını vermiş ve R. Mutt olarak sahte bir imza atarak sergilemiştir. Burada sanatçının seçmeciliği, hazır nesne olsa da bu nesneye müdahalesi (ters çevirme ve imza) söz konusudur.

Sanatçı bu hazır nesneyi gerçekliğinden kopartmış, yeni bir bağlama alarak aslında yeni bir gerçeklik anlayışını ortaya çıkarmıştır. Seçmeciliğinin nedeni, bu sanat olabiliyorsa her şey sanat olabilir dedirtmekti (Tekdemir Dökeroğlu, 2018).

Resim 5 Marcel Duchamp, Fountain (Çeşme), 1917

Sanatçının eseri benzeyiş ve andırış kavramları bağlamında analiz edildiğinde, bir pisuvarın olduğu gibi, tüm gerçekliğiyle kullanımı, imgenin gerçek nesnenin tüm özellikleri yansıtması, benzeyiş kavramının gerekliliklerinin ötesinde, asıl nesnenin kullanımı ile sağlanmıştır. Ancak, Foucault'nun benzeyişe karşı kullandığı andırış kavramında olduğu gibi buna dilsel anlamda çeşme isminin verilmesiyle bu andırış kavramı sağlanarak benzeyişten bir uzaklaşma sağlanmıştır. Sanatçı bunun bir çeşme olduğunu iddia ederek Magritte'in eserindeki tersine bir dilsel önerme ortaya koymuş, nesneye olmadığı bir nesne olma zorunluluğu getirmiştir. Ortaya koyulan şey bir pisuvarken, bir çeşme olduğunu iddia etmek, andırış kavramının gerekliliklerini ortaya koymaktadır. Sanatçının attığı imza da gerçekte bir kişinin adı olması bakımından anonimliğe ve yaratıcı öznenin yok oluşuna ve hatta kendisinin yok oluşuna bir göndermedir. Sanatçının aslında bir çeşme olmayan pisuvarı ortaya koymasıyla benzer anlamda andırış kavramının gerçek nesneden oldukça uzaklaşan imge anlayışına uygun düşmektedir.

Duchamp'ın kasıtlı olarak bu bir sanat eseri midir? sorusunu sordurması ve bunu ready made bir pisuvar üstünden sordurması bu eseri andırış kapsamına aldırılmaktadır. Burada ikinci belirsizlik yaratan durum ise, sanatçının bir pisuvarın çeşme olduğunu iddia etmesidir. Bu Foucault, Saussure ve Magritte'in dilsel sorgulamalarındaki ile benzer bir durumdur. Sanatçı, göstergenin keyfiliğine odaklanmış ya da anlamsal bakımdan gösteren-gösterilen ilişkisini tersyüz etmeye çalışmıştır. Sanatçının bu müdahalesiyle, benzeyişten uzaklaşan eser andırışın direnişini ortaya koymakta ve sanatçının yorumlamasını ortaya çıkarmaktadır. Yine dilsel belirsizlikle sanatçı, öznel bir anlam yüklemeye birlikte, pisuvara çeşme adını vermesi Heidegger'de söz konusu olan varlığın düşünsel yapıdan gelen dilsel anlamla varlığını sağlamak yerine, varlığın yeniden yapılanmasını sağlamaktadır.

Foucault'nun benzeyiş ve andırış kavramlarına ilişkin dilsel sorgulamalara yönelen bir diğer çağdaş kavramsal sanatçı Joseph Kosuth'tur. 'Bir ve Üç Sandalye' adlı eserinde sanatçı, bir sandalye, bir bu sandalyenin fotoğrafı ve sandalye kelimesinin sözlük anlamını yan yana yerleştirerek sergilemiştir. Sanatçı dil ve kavram konusunda sorgulamaları temel alarak bu eseri ortaya koymuştur. Sanatçı dilbilimsel felsefeyle ilgilenmiş ve tıpkı Magritte gibi dilsel sorgulamalarını görüntü/sanat aracılığıyla yaparak, dil-sanat ilişkisini irdelemiştir (İncirkuş, 2020).

Resim 6 Joseph Kosuth, *Bir ve Üç Sandalye*, 1965 (<https://www.moma.org/collection/works/81435>)

Sanatçı, eserinde görsel ve dilsel iletişimin kusurlarına dikkat çekmek istemiştir. Sandalye, gerçek olarak, temsil olarak ve temsil ettiği düşünce bakımından ele alınarak izleyiciyle paylaşılmıştır. Sanatçı burada gerçek sandalye hangisidir sorusunu izleyiciye sormak istemektedir (İncirkuş, 2020). Benzeyiş ve andırış kavramları bağlamında bu eser incelendiğinde, sanatçı, görsel ve dilsel iletişim sorgulaması bakımından Magritte ile benzer bir sorgulama yolunu seçtiği görülmektedir. Aynı zamanda sanatçının hangisi gerçek bir sandalyedir?, sandalye kavramı ve sandalye kavramının temsil ettiği düşünce bakımından sözlük anlamını vermesi, Foucault'un ve Magritte'in pipo imgesini ortaya koyarak aslında bu bir piponun imgesidir düşüncesini izleyiciye vermek istemeleriyle benzerdir. Kosuth, gerçek bir sandalyeyi ortaya koyarak benzeyişe yaklaşmakta gibi görünse de, yanına koyduğu aynı sandalyenin fotoğrafı ve sözlük anlamı, sanatçının bu benzeyişten uzaklaşarak sandalyeyi bir imge olarak ele aldığını ve tüm sandalyelere ya da herhangi nesneye gönderme yaptığını düşündürerek andırışa yaklaştırmaktadır. Varlığın dil ile yapılandığını belirten Heidegger, anlamın da dil ile verilerek varlığı var ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, Kosuth bir nesnenin/varlığın, kendisini, gerçekliğini sorgulatan fotoğrafını ve dilsel olarak anlamını oluşturan sözlük tanımını vermektedir. Ayrıca Ready Made ürünleri bir sanat eseri olarak sunması, Duchamp gibi bunun bir sanat eseri olup olmadığı sorgulamasına yönlendirerek sanatçının eserini andırışa yaklaştırmaktadır.

Resim 7 Mehmet Yılmaz, *Dut ve tuD*, 2011, sol: tuvale dijital baskı, sağ: tuvale yağlıboya, 150x197 cm.

Türk çağdaş sanatçı Mehmet Yılmaz'a ait, dijital baskı ve hiperrealist tavırla üretilen bu diyalektik serisinde de, iki tekniğin benzerlik ve farklılıklarına dikkat çekmesinin yanı sıra, ontolojik açıdan ortaya çıkardığı durumla görüntü niteliği üstüne bir çifte katmanlama durumu oluşturulmaktadır. Yılmaz bu seride yaptığı isimlendirmelerle doğayı bilgi ile çözümlenmeye çalışmıştır (Yılmaz, 2014). Sanatçının çalışması benzeyiş ve andırış kavramları bağlamında incelenecek olursa, sanatçı dut ağacından dijital olanaklarla ele aldığı görüntüyü, benzeyiş kavramının

arayışlarıyla yağlı boya ile tuvale aktarmıştır. Burada aslında doğanın kopyası olan dijital görüntünün bir kopyasını oluşturmuş ve teknik olarak oldukça benzeyişe yakınlık göstermiştir. Ancak, tıpkı Magritte'in eserinde olduğu gibi isimlendirme aşamasında, dijital görüntüye 'Dut' adını verirken, yağlı boya ile yaptığı esere 'tuD' adını vermiştir. Burada sanatçı, eser-görüntü-nesne adındaki düzlemde dilsel bir oyunla bir belirsizlik oluşturarak bir sorgulamaya götürmektedir. Sanatçı burada gerçeğin kopyasına 'tuD' adını verdiği düşüncesi oluşurken, aynı zamanda epistemolojik açıdan bir nesnenin adının ve anlamının ilişkisini sorgulamaya itmektedir. Bu bağlamda, ortaya koyulan eser benzeyişe yakınlaşmaktayken, eser adındaki dilsel kopuklukla sanatçı eseri andırışa yakın bir tavıra götürmüştür.

Resim 8 Keith Arnatt, *Keith Arnatt Bir Sanatçıdır*, 1972, baskı.

Arnatt'ın ortaya koyduğu bu kavramsal işte, dilin kullanımıyla oluşan dilin parçalanması söz konusudur. Bu duvar yazısında sanat kavramı dil ile görünür iletişim aracına dönüşüm sağlanmıştır. Sanatçının bu çalışması Kosuth'un 'Bir ve Üç Sandalye' eserini hatırlatmakla birlikte, bu çalışma daha da fazla olarak dil alanındadır. Sanatçının eseri Foucault'nun Kelimeler ve Şeyler adlı araştırmasında da belirttiği gibi, kelimeler ve onların mekanda var olan biçimlerin zincirlemeleri ile yeniden kurulmasıdır (Yılmaz, 2014). Sanatçının eseri benzeyiş ve andırış kavramı bağlamında okunduğunda, ortaya koyulan çalışmanın harflerden oluşması ve 'Keith Arnatt Bir Sanatçıdır' yazması bakımından tamamen dilsel bir iletidir. Bu bağlamda benzeyiş açısından sanatçı, bir sanatçı olarak bir model/gerçeklik ortaya koyması gereken alanı tamamen boş bırakmıştır. Andırış bağlamında ise, sanatçının bir estetik yapı ya da biçimsel bir model ortaya koymadan, dilsel bir ileti ile kendisini sanatçı ilan etmesi, kavramsal olarak sadece İngilizce harflerin anlam bütünü ile yazı içeriği olarak kendisini sanatçı ilan etmesi, ortaya koyulan çalışmayı andırışa yaklaştırmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Sanat tarihinde büyük öneme sahip Rene Magritte ve onun 'İmgelerin İhaneti' eseri, Foucault'dan etkilenecek yaptığı bir resimdir. Bu resmin bu kadar önemli olması içeriksel açıdan ortaya koyduğu sorgulamadır. Ortaya koyduğu bu dilsel belirsizlikle sanatçı aslında bir gerçeklik sorgulamasını ortaya koymaktadır. Magritte'in kendisine ait 'Kelimeler ve Şeyler' kitabındaki düşüncelerinden etkilenecek ortaya koyulan bu eseri gördüğünde Foucault, bu eser üstüne, 'Bu Bir Pipo Değildir' adlı kitabı yazmıştır. Bu kitapta, Magritte'in resmini, içeriksel yapısını ve gerçeklik-imge tartışmalarını derinleştirmiştir. Bu kitapta sanatçının eserini değerlendirirken ortaya koyduğu benzeyiş ve andırış kavramları, sanatsal açıdan bu dilsel belirsizliği çözümlenmede araç olarak Foucault tarafından kullanılmıştır. Bu bağlamda en genel anlamda Foucault, benzeyişin nesnenin tam anlamda bir kopyası olmaya çalışan şey, andırışın ise model aldığı şeyden yola çıkarak mümkün olduğunca uzaklaşmak isteyen şey olduğunu belirtmektedir.

Magritte'in ortaya koyduğu dilsel belirsizlik, düşünce tarihinde uzun süreler ve birçok kuramcı tarafından dil ve anlam üstünden tartışılmış ve çeşitli yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda, kimi kuramcılar dili varlığın oluşturucusu, kimi kuramcılar ise dili değişken kimlik ve öznelikle ilişkilendirmektedir. Magritte ise, tüm bu tartışmalarla, dilsel olanın anlamını gerçeklik boyutuyla ele almıştır. Magritte'in eserinin ortaya koyduğu sorgulamalar günümüz çağdaş sanatında da birçok çağdaş sanatsal ürüne ilham kaynağı olarak, bu sorgulamaların devam etmesine neden olmuştur. Araştırmada sonuç olarak, çağdaş sanatsal ürünlerde, Magritte benzeri yaklaşımlarla dilsel belirsizlikle gerçeklik ve anlam sorgulamalarını devam ettiği ve de çağdaş sanatçıların kendi öznellikleriyle çeşitli nesnelere farklı anlamlar yükleyerek çağdaş sanatsal ürünler ortaya koydukları tespit edilmiştir. Bu anlam yükleme biçimi, gerçekliğin dil ile ilişkisini sorgulamak amaçlı yapılmakta ve izleyiciyi gerçeklik imge sorgulamalarına itmektedir. Bunu yaparken çağdaş sanatçıların eserleri kimi zaman kavramsal olarak, benzeyişe yaklaşmakta, kimi zamansa model aldığı nesneden oldukça uzaklaşarak andırışı ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Bircan, U. (2016). Michel Foucault'da Dil ve Söylem. SBARD. 14 (28) 85-106.
- Çalkuş, F. Ve Aytekin, C. A. Fenomenolojik Açından 20. Yüzyıl Sanatında Gerçeklik Algısı. Sanat Yazıları Dergisi. (35) 195-207.
- Çelik, T. (2020). Sirta Bakış / Sirtın Bakışı: Sinemada Estetik Modernizm Bağlamında Sirt Takip Plan SineFilozofi 9:435-462.
- Çetin, A. (2017). Rene Magritte'in Resimlerinde Sözcükler ve İmgeler. 10(50) s. 294-298
- Demir Bağatır, R. D. (2011). Nesnenin Ötesi: Kavramsal Sanatın Dayanak Noktaları . *Sanat ve Tasarım Dergisi* , 1 (7), 23-33 .
- Gültekin, A. (2017). Michel Foucault'nun Magritte Yorumu ve Sözcük Nesne Kopukluğu. Dört Öge , (12) , 49-63 .
- İncirkuş, B. (2020) Çağdaş sanat yapıtının göstergebilimsel incelenmesi: Joseph Kosuth'un "Bir ve Üç Sandalye" adlı çalışması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(2), 615-623.
- Karadağlı, A. (2021). İmgelerin İhanetinden Görme Biçimlerine: Bakmak ve Görmek. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10 (50). 294-298.
- Karadayı, H. (2008). Magritte Ve Wittgenstein Bağlamında Resim - Dil İlişkisi Ve Gerçeklik Arayışı. ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar Dergisi. 2 (4). 1-18.
- Karaman, Y. (2018). Benjamin, Foucault ve Heterotopia. FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2018 Güz/Autumn, sayı/issue: 26, s./pp.: 267-286.
- Kaya, S. (2018). "Heidegger'de Varlığın Açığa Çıkarılmasında Dil ve Geleneğin Rolü". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32(32) 199-226.
- Özalp, F. (2019). Foucault'da Temel Kavramlar ve Sanat Görüşleri Üzerine Bir Deneme. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(34), 486-495
- Özeskici, E. (2019). Sanatta Fikirsal, Anlamsal, Biçimsel Ve Estetik Değişimler: Marcel Duchamp'ın, Michael Borremans'ın Ve John Baldessari'nin Eser Analizleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Özel Sayı 91-99.
- Tekdemir Dökeroğlu, Ö. (2018). İroni Ve Metafor Kavramları Üzerinden Sarsılan İmge Olarak Sanat Yapıtına Bakış 1. Uluslararası Eğitim Ve Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Kongresi Bildiriler Kitabı, 9-11 Nisan 2018 210-216

Kitap, Tez, Rapor, Kongre

- Cevzici, A. (2003). Felsefe Ansiklopedisi I. Cilt. İstanbul: Etik yayınları.
- Duncum, P. (2016). İmaj Analizine Giriş: Karma Yöntemlerin Değeri Üzerine. Görsel Araştırma Yöntemleri Teori, Uygulama ve Örnek. Editör: Duygu Suzan Erişti Bedir. Ankara: Pegem Akademi.
- Foucault, M. (2001) Kelimeler ve Şeyler. İstanbul: İmge Kitabevi (2. Baskı).
- Foucault M. (2010). Bu Bir Pipo Değildir. (Hilav S., Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Güçlü, A., Uzun, E., Uzun, S. Ve Yolsal, Ü. H. (2008). Felsefe Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (4. Baskı).
- Küçükler Daldaban, H. (2006). Gerçeküstü Resmin Oluşumunun Nesnenin Dönüşümüne Bağlı Olarak İncelenmesi. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi.
- Lunday, E. (2019). Büyük Sanatçıların Gizli Hayatları. Domingo Yayınevi: İstanbul
- Sungurlar, I. (2013). Bir Arketip Olarak Gölge. Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

İnternet Kaynakları

- Günen, M. (2019). Kavranan Kavramsal Sanat 2. (<https://www.kitaptansanattan.com/kavranan-kavramsal-sanat-2-mustafa-gunen-yazdi/>).
- Üzel, H. (2021). Bu Bir Pipo Değildir: Gerçeğin Söz ve Görselle İlişkisi. (<https://medium.com/türkiye/bu-bir-pipo-değildir-gerçeğin-söz-ve-görselle-ilişkisi-1c9a22f67932> Erişim Tarihi: 01. 02. 2022). (<https://www.moma.org/collection/works/81435> (Erişim Tarihi: 11.11.2021) <https://wannart.com/icerik/28407-imgelerin-ihanetinden-gorme-bicimlerine-bakmak-ve-gormek> Erişim Tarihi: 17.10.2021. <http://merbicreativewriting.blogspot.com/2014/03/gorme-bicimlerimizin-sosyal-bilim.html?view=flipcard> (Erişim Tarihi: 11.11.2021) <https://boboscope.com/blog/kavramsal-sanata-yakindan-bakiyoruz> (Erişim Tarihi: 26.11.2021) <https://www.lacma.org/art/exhibition/magritte-and-contemporary-art-treachery-images> (Erişim Tarihi: 26.11.2021)

Geniş Özet

The concepts of 'resemblance and resemblance' put forward by Foucault are concepts that have emerged in relation to art. Surrealist artist Rene Magritte read Foucault's book 'Words and Things', which was influenced by Velazquez's Bridesmaids painting, and was influenced by this book and revealed his painting called 'Betrayal of Images'. This painting, also known as 'This Is Not a Pipe', was the subject of much discussion in the art circle when it was first made, and then a second version was put forward by the artist. There is a pipe painting in this painting in a realistic style, but what makes the painting unusual is that it says 'this is not a pipe' underneath. Foucault, who saw a picture produced from the book he wrote, published his book "This Is Not a Pipe" on the painting called "Betrayal of Images". In this book, Foucault questions the relationship between language and reality (sign-reality) through Magritte's art. Foucault, who also had correspondence with the artist in the process of writing a book, introduces the concepts of resemblance and resemblance in artistic production, and examines Magritte's works with these concepts.

Foucault reveals the concepts of resemblance and resemblance for art. Similar to these concepts; Art wants to enliven the model, to be the thing that is the model. Andırış, on the other hand, strives not to be a model for art (Özalp, 2019). Resemblance aims to copy based entirely on the reality principle. On the other hand, reminiscence includes moving away from that object, provided that it starts from the object in question.

These two concepts emerged from Foucault and Magritte's criticism of linguistic structure. While Foucault does this theoretically, Magritte realizes this criticism artistically. Addressing Magritte's work in this language-reality analysis, Foucault made both linguistic structure analysis and evaluation of the artist's work with these two concepts with these two concepts. Two works of Magritte, 'Betrayal of Images' and 'Two Mysteries', were widely discussed in their period; Afterwards, many theorists and artists referred to these works or produced works by being influenced. Especially in contemporary art, linguistic questioning with the work has become a style, and the viewer is included in this questioning, and the philosopher/artist identity that Magritte is trying to make has been formed. In this context, in the research, the concepts of resemblance and resemblance that emerged in the relationship between Foucault and Magritte are explained, and the concepts of resemblance and resemblance are analyzed on contemporary art examples with linguistic-reality inquiries.

This research is in the descriptive analysis model in terms of revealing an existing situation. In the research, qualitative research method, which covers the comprehensive scanning and interpretation of the written and visual

documents in the related publication and literature, was used in order to make an in-depth description of the solution of the problem. In the research, philosophical research method, which is a visual research method, is used from qualitative research methods. Philosophical research includes revealing certain results by considering a theory or thought that has been put forward before, and relating it within the problem situation.

The purpose of the research; The aim of this study is to identify the artists who produced contemporary works by being influenced by the linguistic uncertainty and intellectual questioning of Magritte's artistic language and to evaluate them in the context of Foucault's concepts of resemblance and resemblance. When the relevant publications and literature are examined, the limited resources available for this type of analysis in contemporary artistic products constitute the problem of the research. For this purpose, this intellectual structure is analyzed in the works of Magritte in which he reveals linguistic ambiguity and its intellectual dimension, later on the concepts of resemblance and resemblance with Foucault's thoughts, linguistic ambiguity (disconnection) and linguistic ambiguity in contemporary art.

Linguistic ambiguity revealed by Magritte has been discussed over language and meaning by many theorists for a long time in the history of thought, and various approaches have been put forward. In this context, some theorists associate language with the creator of existence, while some theorists associate language with variable identity and subjectivity. Magritte, on the other hand, dealt with the meaning of the linguistic with the dimension of reality with all these discussions.

The inquiries put forth by Magritte's work have led to the continuation of these inquiries, as a source of inspiration for many contemporary artistic products in today's contemporary art. As a result of the research, it has been determined that the questions of reality and meaning with linguistic ambiguity continue with Magritte-like approaches in contemporary artistic products, and that contemporary artists create contemporary artistic products by attributing different meanings to various objects with their own subjectivity. While doing this, the works of contemporary artists sometimes approach resemblance conceptually, and sometimes they show the resemblance by moving away from the object they model.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyanı (Birden fazla yazar varsa)

Birinci Yazar %50,

İkinci Yazar %50,

Çatışma Beyanı

Makalenin herhangi bir aşamasında maddi veya manevi çıkar sağlanmamıştır

Yayın Etiği Beyanı

Bu makalenin planlanmasından, uygulanmasına, verilerin toplanmasından verilerin analizine kadar olan tüm süreçte "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" kapsamında uyulması belirtilen tüm kurallara uyulmuştur. Yönergenin ikinci bölümü olan "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler" başlığı altında belirtilen eylemlerden hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamıştır. Bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.